

УДК 746

Воляннюк Н.М.

Львівська національна академія мистецтв

ХУДОЖНЬО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИШИВКИ НА РУШНИКАХ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Воляннюк Н.М. Художньо-стилістичні особливості вишивки на рушниках Тернопільської області першої половини ХХ ст. Упродовж останніх років спостерігається зростання інтересу до вивчення народної вишивки різних регіонів України. Втім наукові праці ХХ ст. свідчать про те, що художньо-стилістичні особливості вишивки на рушниках Тернопільської області I пол. ХХ ст. не були предметом спеціального дослідження. Тому мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати художньо-стилістичні особливості вишивки на рушниках Тернопільської області I пол. ХХ ст., виявити її локальні та регіональні риси. Вивчення окресленої проблеми здійснено за допомогою методу аналізу, синтезу, порівняння. В результаті з'ясовано ареал побутування, проаналізовано орнаментальні мотиви та колорит, окреслено типологію та призначення вишивки на рушниках. Отже, вишиті вироби класифікуються за тематичним спрямуванням, яке, у свою чергу, відображає ті соціально-політичні та побутові умови, що оточували народних майстринь протягом ХХ ст.

Ключові слова: народна вишивка, типологія, функція, традиція, семантика, рушник.

Воляннюк Н.М. Художественно-стилистические особенности вышивки на рушниках Тернопольской области первой половины ХХ в. В последние годы наблюдается растущий интерес к изучению народной вышивки разных регионов Украины, тем не менее, научные труды ХХ в. свидетельствуют о том, что художественно-стилистические особенности вышивки на полотенцах Тернопольской области I половины ХХ в. не были предметом специального исследования. Поэтому цель статьи состоит в том, чтобы проанализировать художественно-стилистические особенности вышивки на рушниках Тернопольской области первой пол. ХХ в., выявить их локальные и региональные черты. Изучение обозначенной проблемы было осуществлено с помощью метода анализа, синтеза, сравнения. В результате определен ареал бытования, проанализированы орнаментальные мотивы и колорит, очерчена типология вышивки на рушниках. Поэтому вышитые изделия классифицируются по тематическому направлению, которое, в свою очередь,

отражает социально-политические и бытовые условия, окружавшие народных мастериц в течение ХХ в.

Ключевые слова: народная вышивка, типология, функция, традиция, семантика, полотенце.

Volyanyuk N. Artistic and stylistic features of embroidery on towels of Ternopil region during the first half of the XXth century. In recent years, there has been an increasing interest in the study of folk embroidery of different regions of Ukraine, however scientific works suggest that the artistic and stylistic features of embroidery on towels of Ternopil region has not been the subject of special research. Therefore, the objectives of this article are to analyze the artistic and stylistic features of embroidery on towels of Ternopil region during the first half of the XXth century and to determine their local and regional peculiarities. The research was carried out with the help of the following methods: analysis, synthesis and comparison. As a result, the territory of distribution of embroidered towels has been defined; typology and function of embroidery have been outlined, comparative study of ornamental motifs and coloration of embroidery on towels has been conducted. So, embroidered products are classified according to the thematic orientation, which in turn reflects social, political and household conditions that influenced the folk masters during the XXth century.

Keywords: embroidery, typology, function, tradition, semantics, towel.

Постановка проблеми. На зламі ХІХ–ХХ ст. в побуті селян, з-посеред великої кількості тканин інтер'єрного призначення, особлива роль відводилась вишитим рушникам, які використовувались у різних родинних церемоніях і обрядах: під час сватання, весілля, поховання, закладання хати і на входини, зустрічі почесних гостей, народження дитини. Вишитий рушник мав символічне значення і в оздобленні хати, оскільки ще в найдавніші часи виникла віра в його оберігові властивості. Цінні колекції вишитих рушників, які по праву можна вважати вагомим надбанням матеріальної культури українців ХХ ст., зберігаються в регіональних музеях області. Таким рушникам притаманні давні архаїчні художньо-стильові традиції, що затримались до середини ХХ ст. З цього часу вишивка рушників втратила первинне призначення і стала виконувати лише естетичну функцію, побутуючи як декоративна прикраса житла.

Окреслена тема є актуальною для вивчення насамперед тому, що не була предметом спеціального дослідження, окрім цього, в літературних джерелах простежується брак відомостей, які б розкривали художньо-стилістичні особливості вишитих рушників різних районів області, тому зафіксований матеріал потребує детального аналізу та узагальнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До вивчення народної вишивки на тканинах інтер'єрного призначення зверталась низка вітчизняних етнографів та мистецтвознавців. Деяку інформацію на цю тему знаходимо в дослідженнях

І. Гургули [5], Т. Кари-Васильєвої [7], [8], Р. Захарчук-Чугай [6], Л. Орел [11], С. Сидорович [15], О. Никорак [10] В. Винничука [3], М. Селівачова [16] та ін. Найбільш комплексне дослідження з цього приводу здійснила Л. Булгакова-Ситник [1], [2], яка у контексті етнографічної науки проаналізувала вишивку на тканинах інтер'єрного призначення Західного Поділля. Не зважаючи на ґрунтовні дослідження зазначених науковців, поставлена проблема залишається з'ясованою не у повній мірі.

Мета статті: проаналізувати художньо-стилістичні особливості вишитих рушників Тернопільської області ХХ ст. Відповідно до мети дослідження поставлено наступні завдання:

- окреслити ареал поширення вишивки на рушниках;
- простежити поширення типів орнаменту;
- з'ясувати типологію вишитих рушників за функціональним призначенням.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ареал побутування вишитих рушників є нерівномірним. Найдавніші вишиті рушники у північних районах області зафіксовані з кінця ХІХ — поч. ХХ ст., про що свідчать матеріали, які використовували для вишивання, та дати виготовлення, зазначені в картотеці Кременецького та Шумського краєзнавчих музеїв. Часто для їх оздоблення запозичували узори з друкованих журналів російського видавництва, які і обумовлювали техніку виконання — «хрестик» [17]. Щодо Західного Поділля, Опілля та Придністров'я, то тут вишиті рушники поширилися лише у 40-х роках ХХ ст. Вони мають багато спільних рис із вишивкою на сорочках зазначених етнографічних територій, зокрема, це техніка виконання «низинка», темний насичений колорит та мотиви орнаменту.

Семантика вишитих рушників полягала у тому, що шматок домотканого полотна певного розміру, оздоблений вишивкою, виконував обрядово-ритуальну, естетичну та утилітарну функції. При тому розмір та форма рушника, а також мотиви орнаменту завжди були традиційними. Виразником належності рушника до тієї чи іншої типологічної групи виступала топографія нанесення орнаменту. Якщо обрядовий рушник оздоблювали лише по краях, то на рушниках побутового вжитку вишивали усе поле полотна [14; 12]. «Утиральник» та «стирок» подекуди оздоблювали вузькою смугою орнаменту по краях виробу, від обрядових такі рушники відрізнялись формою та розмірами. Отже, ми можемо говорити про те, що вишивка на рушниках виконувала три основні функції: обрядову, оберегову та естетичну.

Так, серед обрядових рушників із особливим натхненням оздоблювали весільні рушники, тому вони вирізняються з-поміж інших колоритом (червоно-чорний), певними композиційними прийомами та складною орнаментальною мовою, яка, у свою чергу, формувалась за допомогою

конкретної символіки. За словами інформатора Марії Олексіївни Манзюк (с. Городок Заліщицького р-ну) [12; 1], знаємо, що на весілля виготовляли близько семи рушників: рушник, на якому благословляли батьки і на який ставали молоді під час вінчання, для перев'язування рук та для старостів, під коровай та ікони молодих. У приданому молодій мало бути від 12 до 14 рушників. За два тижні до весілля дружки допомагали вишивати рушники, адже дівчат, у яких було замало рушників, називали ледацицями, «голяками».

Найповнішу колекцію вишитих весільних рушників зафіксовано у північній частині області (Кременецький, Шумський р-ни). Вона вирізняється архаїчними мотивами орнаменту та глибоким символізмом вишивки. Зразки рушників, збережені у Шумському краєзнавчому музеї (із сіл Великі Дедеркали, Мізюринці, Шкроботівка, Вовківці), належать до першої третини ХХ століття. Вони виготовлені з домашнього конопляного полотна (у заможніших людей — із лляного). Вишивка здебільшого складається із трьох частин: 1) нижньої горизонтальної смуги — *мережки* (геометричний, часто у вигляді китиць, або рослинний орнамент, стрічковий орнамент); 2) основного узору, який називають *серединою* рушника (широкий горизонтальний рослинний, рідше геометричний орнамент, або вертикальний вазонникового типу, так звана *чаша*); 3) легких візерунків (квіти окремі чи в пучках, віночки, зірочки) з довільним розташуванням елементів зверху над серединою рушника. Рослинні форми інколи доповнювались стилізованим зображенням птахів, коней і людських постатей. Оригінальним елементом основного візерункового мотиву рушника є сітка — вишивка, де узор залишається білим, а тло зашивається чорним хрестиком через один (майстрині його ще називали розсипчастим хрестиком) [1: 101].

Рушники на ікони для молодих в Шумському р-ні оздоблювали рослинним орнаментом, основними мотивами якого були «троянди», «ружі», «вазони», що утворювали ритмічні, стрічкові, симетричні та асиметричні композиції. Для таких рушників типовим є червоно-чорний колорит, поєднання техніки «хрестик» та «обведення». В окремих випадках зустрічаються антропоморфні (фігури людей) та зооморфні (півні, голуби, коні, павичі, котки, жуки) мотиви орнаменту. Основне декоративне навантаження наносили на краї рушника, варіюючи його висоту та композицію узору. Найскладнішою є чотирьох- та трьох'ярусна побудова орнаменту, під якою майже в усіх зафіксованих зразках розміщено вишитий бордюру, утворений гірляндю квітів або ламбрекеном з китицями. Центром композиції часто був вазон (дерево життя), оточений з обох сторін меншими за розміром вазонами, птахами, стилізованими деревцями, або ж кільце (вінок), яке замикали зверху короною, а всередині зображували дві фігурки людей (пару молодят), або ж вишива-

ли незамкнене кільце з короною в центрі, по обидва боки якого вишивали мотиви двох стилізованих півнів, повернутих голівками один до одного. Крім того, зустрічаються рушники з нескладними композиціями, що обмежуються однією стрічкою ритмічного орнаменту з мотивом лілії, винограду, калини, дубового листя, в які, окрім червоно-чорної кольорової гами, введено додаткові кольори: зелений, блакитний, синій, жовтий — останні завжди розміщували поруч, ними вишивали вкупі два листочки або серединку квітів і використовували як прояв патріотизму. Інколи на рушниках для вінчання в якості додаткового декору до композиції вишивки вводили ініціали «Д», «М», «П», «Ш», «Э», які копіювали з російських журналів, або вишивали власні. Часто орнаменти на вінчальному рушнику для нареченого і нареченої відрізнялися. Прикладом такої вишивки може бути рушник Марії Савівни Бевської з Гусятинського р-ну. Так, по правій стороні рушника вишито дерево життя, а по ліву сторону — пару голубів, які сідають на гілля. Крім того, варто зазначити, що на усіх вишитих рушниках весільного обряду присутній знак хреста (вишивали окремо або вплітали у композицію). Його зображували саме тому, що сам по собі хрест служив оберегом, мав магічне значення і благословляв пару на створення сім'ї.

На згаданих вище рушниках вишивка виконувала оберегово-символічну функцію, про що свідчить значення символів та їх ієрархічне розташування у композиції орнаменту. Такі узорі лаконічні, чіткі, зрозумілі, у них немає нічого зайвого. На відміну від них, порівняно нескладним декоративним оздобленням характеризуються рушники під коровай, для зв'язування рук молодим та для старостів. На таких рушниках вишивали рослинні (квіти, весільні кільця), подекуди зооморфні (птахи) орнаменти, які мали як оберегову, так і естетичну функції. Загалом їм приділяли менше уваги, орнаменти виконували технікою «хрестик» та «художньою гладдю».

Рушники, які стелили під ноги молодим у церкві, традиційно виготовляли з суцільного полотна без з'єднувальних швів та мережок, обов'язково залишаючи без вишивки центральну частину, на яку ставали молоді. Крім того, такі рушники вирізняються з-поміж інших своєрідною символікою орнаментальних мотивів, яку не зустрічаємо в оздобленні інших виробів. На них вишивали символіку пари птахів (голуби, півні, павичі), що символізували любов, злагоду, сімейне щастя та благополуччя. Вишиваючи, їх обов'язково повертали голівками один до одного і поєднували з рослинними мотивами (квіти, віночки), що, у свою чергу, символізували обручки. Найчастіше птахів зображували на гілочках чи віночках, або з обох сторін навколо вазона (дерева життя).

Вишивка виконувала важливу роль не лише на весільному рушнику, а й на рушниках, що викори-

стовувались в обряді хрещення. Вони вишивалися світлими яскравими кольорами, уникаючи темних тонів, або лише білим кольором. На таких рушниках новонародженого приймали та несли до хрещення, а також їх приносили як подарунок дитині. Зауважимо, що рушників, які використовували в обряді хрещення, збереглося мало, це пов'язано з тим, що вони з'явилися в побуті населення порівняно пізно — лише у 20-х роках ХХ ст. (до того побутували ткані вироби) і затримались не надовго (до 40-х років ХХ ст.). З середини ХХ ст. їх повною мірою замінили «крижмом», яке вишивкою не оздоблювали. Вишивка на таких рушниках виконувала як естетичну, так і обрядову функції.

Окрім того, варто зазначити, що використання у сімейному побуті обрядових рушників пояснюється побутуванням давніх релігійно-магічних уявлень, що сформувалися ще у дохристиянські часи. Їх брали до уваги при оздобленні виробів ще протягом ХХ ст., про що промовисто свідчить символіка та мотиви орнаменту, зафіксовані на виробках зазначеного періоду [9: 267].

Якщо на згаданих вище рушниках вишивка головним чином виконувала обрядово-символічну функцію, то на рушниках, якими оздоблювали житло, — здебільшого естетичну. Найповніше така функція проявляється в оздобленні рушників на образи-«покутники» та тих, якими обрамляли сімейні портрети та портрети українських письменників.

Оскільки у першій чверті ХХ ст. вишитий рушник як елемент декору житла був явищем новим, то його художньо-стилістичні особливості були співзвучними з тими, які пропонувала на той час міська культура. Простежити місцеві традиції вишивки на зазначених видах рушників вкрай складно, усі зафіксовані зразки орнаменту мають прямі аналогії з узорами російських журналів та геометричними орнаментами Буковини і Гуцульщини, з яких запозичували орнаментальні мотиви, композиційні прийоми, колорит, про що промовисто свідчить низка зафіксованих виробів у різних районах області, там часто трапляються ідентично оздоблені вироби. Також відмітимо, що типовий для народної творчості мотив «дерева життя» все рідше зустрічається на виробках 2 половини ХХ ст., йому на зміну прийшли популярні серед населення нові узорі.

Крім того, варто зазначити, що у 2 половині ХХ ст. у вишивці рушників на Західному Поділлі побутували геометричні орнаменти, виконані технікою «хрестик», на Опіллі зрідка трапляється «качалочкова гладь», а у північних районах області був поширений рослинний орнамент, виконаний технікою «художньої гладі». Для таких вишивок характерним є поліхромний колорит, до якого вводились яскраві відтінки жовтогарячого, світло-зеленого, рожевого кольору. Композиція вишивок формувалась від однієї до трьох смуг стрічкового

Ил. 1. ГКМ КН-9418 Т-472 рушник з експозиції Гусятинського краєзнавчого музею. Поч. ХХ ст.

Ил. 2. ГКМ КН-5035 Т-130 рушник з експозиції Гусятинського краєзнавчого музею. Поч. ХХ ст.

Ил. 3. ТОКМ КН-52237 ТК-6047 рушника с. Яблунів Гусятинського р-ну, 1920-1930 рр.

Ил. 4. ТОКМ КН-39117 ТК-1753 с. Самолуски Гусятинського р-ну, 1920 р.

орнаменту, які, у свою чергу, поділялись на основні та додаткові. Домінуючими елементами узорів були «ромби», «квадрати», «кола», «хрести», «трикутники», «восьмипроменеві зірки», а в рослинних орнаментах — мотиви «троянд» та квітів місцевої флори.

Поряд з цим естетична функція яскраво простежується на вишитих рушниках, що використовувались «в перекидку» для оздоблення помешкання у міжвоєнний період (Кременецький, Гусятинський р-ни). Їх вішали біля печі, дверей, перекидаючи через мотузку або жердину, де верхній і нижній край призначались для огляду [2: 101]. За свідченнями директора Гусятинського краєзнавчого музею Ольги Володимирівни Гофман, такі рушники, оздоблені побутовими сценами з народного життя («Біля колодязя», «Біла жінка за чуб», «Який же ти дурень», «Коли ти така, то не хочу дивитись на тебе», «Кіт миється — гості прийдуть» та ін.), служили не лише оздобою селянського житла, а в окремих випадках — оберегом. Прикладом поєднання естетичної та оберегової функцій можуть слугувати «рушники долі», зафіксовані в Гусятинському краєзнавчому музеї. Так, один із них вишивала в 1932–1938 роках Г.І. Пелипюк у с. Городниця Гусятинського р-ну. Майстриню на виготовлення рушника надихнуло народження двійняток (хлопчика і дівчинки), це й послужило назвою для виробу — «Двійнята», на якому молода мама візерунок до візерунка, вишивала добре, здорове, щасливе життя для своїх дітей. У вишивці поєднано рослинний і геометричний орнамент: з однієї сторони вишито дерево життя, а з другої — дві корзинки квітів, між розміщено ними — віночок [4; 4]. Другий рушник із села Самолуски цього ж району у 1916 році дівчина подарувала парубку з повчальною метою. На кінцях виробу зображено дві різні сцени побутового характеру. Так, на одній частині зображено сцену, де два парубки розмовляють між собою, а під ними надпис «Який же ти дурень», другу частину рушника оздоблено сценою, де парубок образився на дівчину і відвернувся від неї, а внизу вишиті слова: «Коли ти така, то не хочу дивитись на тебе» [18]. Окрім того, в невеликій кількості виявлено рушники, які вишивали в дорогу. Наприклад, рушник С.І. Брелюс із с. Івисла Гусятинського р-ну поч. ХХ ст., який вона подарувала сину в дорогу, оздоблено рослинним поліхромним орнаментом, де квіткові мотиви та гірлянди з листя поєднано із зображенням птахів та дерева життя [19].

Зазначимо, що функціональне призначення вишивки на таких рушниках розрізняється залежно від того, хто і для кого виготовляв виріб: якщо мати дарувала сину рушник у дорогу, то вишивка на ньому служила оберегом, а якщо дівчина парубку, то вишиті узор виконували не лише оберегову функцію, а й служили символом кохання. Прикладом останнього може бути рушник, зафіксований у Кременецькому р-ні. Вишивка на рушнику по

обидва боки ілюструє різні сюжети. Так, на одній стороні зображено парубка, який сидить біля будинку і грає на балалайці, а над ним по центру вишиті ініціали «В.П.»; на іншій стороні парубок розмовляє з дівчиною біля плоту, а над ними надпис «Люби, не забувай». Такі побутові сцени відбуваються на тлі пейзажу, де будинки мають спільні риси з російською народною архітектурою кін. ХІХ ст. Орнамент для виготовлення рушника був презнятий з російського журналу, але переосмислений відповідно до місцевих традицій та побуту [21].

Окрему групу складають рушники, які вишивали до різних свят, або як пам'ять про пережиту війну. Так, найдавнішим рушником цієї групи є рушник, зафіксований у історичному музеї — «Зборівська битва». Рушник присвячено голодомору 1932–1933 років, по краях виробу вишитий стрічковий геометричний орнамент, який сформовано із двох смуг ромбів, у середині яких вишиті стилізовані восьмипроменеві зірки. Нижню частину орнаменту завершено ламбрекеном зі стилізованих квітів, які опущені голівками додолу. Над горизонтальною смугою орнаменту по центру вишита квітка із високим стеблом біля неї з обох сторін розміщено пару голубів, повернутих голівками один до одного. З обох сторін від голубів вишиті два стилізовані дерева життя, які проростають із горщика. У вишивці домінує символічний червоно-чорний колорит із незначним вкрапленням жовтих і блакитних барв. У цьому ж музеї зафіксовано інший рушник, який, за словами місцевого письменника Г. Радощівського [13; 1], використовують на свята, що присвячені творчості Тараса Шевченка. Орнамент рослинний, домінують квіткові мотиви, композиція вишивки складається із чотирьох смуг, нижня смуга — це тонка стрічка зі стилізованих квітів, які від центру розгортаються вліво та вправо. У центрі цієї стрічки розміщені ініціали «РМ» та «ВЖ» у жовто-блакитних барвах. Зверху над стрічкою вишита широка смуга орнаменту із гілля, листочків та плодів вишні. Далі, рухаючись вгору, на одному полі рушника вишиті слова Т. Шевченка із вірша «Кавказ»: «Боріться-поборете, вам Бог помагає», — а на іншій стороні: «За вас сила, за вас правда — і воля святая!» Над словами Т. Шевченка розміщено букетики квітів. Вишивка виконана технікою «хрестик» у поліхромному колориті із перевагою червоного та зеленого кольорів.

Іншим прикладом цієї групи рушників можуть служити рушники, зафіксовані у Кременецькому (ККМ) та Денисівському (ДКМ) краєзнавчих музеях. На рушнику з ККМ вишивкою оздоблено нижню частину виробу широкою смугою рослинного стилізованого орнаменту з мотивами лілії та калини, який з обох сторін оточено чотирма вузькими смугами бордюрів, які, у свою чергу, завершено невеликими ламбрекенами. По середині рушника розміщено вишивку великими літерами «40 років Пе-

ремоги» (йдеться про святкування Дня перемоги у Другій світовій війні). Колорит вишивки витримано у червоно-чорній гамі, де домінує яскравий червоний колір. Відмінним за художньо-стилістичними особливостями є рушник із с. Денисів. Тут домінує поліхромний колорит, орнамент геометричний. Центральна смуга орнаменту утворена із ромбів, в середині яких на блакитному тлі жовтим кольором вишитий тризуб.

Висновок. Отже, на основі сказаного вище можемо стверджувати, що в межах Тернопільської області протягом ХХ ст. вишивка на рушниках не втрачала своєї популярності, про це яскраво свідчить багата типологія виробів, їх тематика та призначення у народному побуті. Оскільки рушникам відводилась домінуюча роль в оздобленні житла, вони чітко класифікуються за тематичним спрямуванням, яке, у свою чергу, відображає ті соціально-політичні та побутові умови, що оточували народних майстринь протягом ХХ ст. З'ясовано, що побутові сцени, обрядові та релігійні мотиви були домінуючими у вишивках протягом першої половини ХХ ст.: події голодомору та війни — в середині століття, а державні свята, постаті письменників відображені на вишивках переважно другої половини зазначеного століття. Тому ми можемо говорити про те, що для оздоблення рушників використовували не лише запропоновані друкованою продукцією сюжети та мотиви орнаменту, а й соціально-політичні події, які відбувались протягом цього часу.

Перспективи подальших розвідок. Обрана тема дослідження передбачає широкий спектр подальшої науково-дослідницької роботи в області вивчення художніх особливостей народної вишивки Тернопільської області ХХ ст., її регіональних та локальних рис.

Література:

1. Булгакова-Ситник Л.П. Орнамента рушників Дедекальщини / Л.П. Булгакова-Ситник // Народна творчість та етнографія. — № 4. — липень — серпень 1972 р. — С. 101–102.
2. Булгакова-Ситник Л.П. Подільська народна вишивка (етнологічний аспект) / Л.П. Булгакова-Ситник. — Львів: Ін.-т народознавства НАН України, 2005. — 338 с.
3. Винничук В.Г. Орнамент у вишивці та ткацтві Волині / В.Г. Винничук. — Луцьк: Надстир'я, 2004. — 160 с.
4. Гофман О. Барвіста експозиція буття / О. Гофман // Урядовий кур'єр. — Тернопіль, 2010 р., 21 серпня. — № 155. — С. 4.
5. Гургула І.Я. Народне мистецтво західних областей України / І.Я. Гургула. — К.: Мистецтво, 1966. — 74 с.: іл.
6. Захарчук-Чугай Р.В. Народні художні промисли УРСР: довідник / Р.В. Захарчук-Чугай. — К.: Наукова думка, 1986. — 136 с.: іл.
7. Кара-Васильєва Т.В. Українська вишивка / Т.В. Кара-Васильєва, А. Чорноморець. — К.: Либідь, 2002. — 160 с.: іл.
8. Кара-Васильєва Т.В. Народна вишивка / Т.В. Кара-Васильєва. — К.: Либідь, 1996. — 99 с.
9. Наулко В.І. Українське народознавство: книга для вчителя / В.І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В.Ф. Гориленко та ін. — К.: Либідь, 1991. — 232 с.
10. Никорак О. Українська народна тканина ХІХ–ХХ ст.: типологія, локалізація, художні особливості / О. Никорак. — Львів: Афіша, 2004. — Ч. 1. — 584 с.: іл.
11. Орел Л. Українські рушники: історико-культурологічне дослідження / Л. Орел. — Львів: Кальварія, 2003. — 232 с.
12. Польові матеріали, зібрані в с. Городок Заліщицького р-ну Тернопільської області // Архів автора. — Зошит № 1. — 5 с.
13. Польові матеріали, зібрані в м. Зборів Зборівського р-ну Тернопільської області // Архів автора. — Зошит № 10. — 1с.
14. Рижено Я. Українське шитво / Я. Рижено. — Полтава: 1-ша Раддрук «Полтава-Поліграф», 1929. — 28 с.
15. Сидорович С.Й. Орнаментальні композиції українських народних тканин ХІХ — початку ХХ ст. (На матеріалах Ровенської, Волинської, Львівської, Тернопільської, Івано-Франківської, Закарпатської, Чернівецької областей) / С.Й. Сидорович // Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. — К., 1963. — С. 39–71.
16. Селівачов М.Р. Декоративно-прикладне мистецтво України в радянському мистецтвознавстві / М.Р. Селівачов. — Київ: Наукова думка, 1981. — 97 с.
17. Стасов В. Русский народный орнамент. Шитье, ткани, кружева / В. Стасов. — СПб.: Издательство поощрения художников, 1872 г. — Вып. 1. — С. 21.
18. Фонди Гусятинського краєзнавчого музею. — ГKM КН — 9418 Т — 472.
19. Фонди Гусятинського краєзнавчого музею. — ГKM КН-5075 Т — 17 (а).
20. Фонди Гусятинського краєзнавчого музею. — ГKM КН — 4901 Т — 108.
21. Фонди Кременецького краєзнавчого музею. — КKM КН — 2385 Т — 115.